

Déri Balázs

„Szép harmóniák, új dallamok”

Az új *Baptista gyülekezeti énekeskönyv* — IV.

Gazdagodott is a baptista énekeskönyv öt újonnan fölvetett XVII. századi dallammal. Orlando Gibbons (1583–1625), a Tudor- és a Jakab-kor jelentős anglikán zeneszerzője nagy egyházzenei művei mellett számos énekdallamot is költött (G. Wither 1623-os *The Hymns and Songs of the Church* című gyűjteményében adta közre őket.) Az az egyszerű dallam, melyre úrvacsorai szöveget írtak (BGy433), az énekeskönyvbe fölvetett számos XVIII–XIX. századi, 4 soros, sokszor nyolcszótagos, $\frac{3}{4}$ -es, ti-ti-ti | tá-ti | tá-ti | táá metrumú ének előhírnöke. Érdeklődéssel várom, hogy a gyülekezetek hogyan szokják meg az eddig ismeretlen hemiolás jellegű (tá-ti | ti-tá) zárósort. — A Gibbons-énekhez közel álló BGy206-os dallam forrásául az énekeskönyv német gyűjteményt jelöl meg: *Scheffer's* (így!) *Heilige Seelenlust*. A lutheránusból katolizált, a pietizmus egyik előfutárának tekintett német misztikus költő, Johannes Scheffler (Angelus Silesius, 1624–1677) *Heilige Seelenlust* című, 205 vallásos verset tartalmazó kötetéből (1657) számos szöveg máig kedvelt protestáns ének, így a baptista gyülekezeti könyvben a BGy346, melyet az előző részben (440. lap) említettünk, s az alább említendő BGy158. — Az angol Jeremiah Clarke (c. 1673–1707) BGy15 alatt közölt dallama évtizedekkel későbbi; ritmikája miatt kevésbé gyülekezetszerű, de még épp a XVII–XVIII. század fordulója régies darabjai közé tartozik. Az angol egyházdallam-katalógus szerint a neve: Bishopthorpe (St Paul's). Anglikán templomokban az *Immortal love for ever full* kezdetű XIX. századi szöveggel éneklik — igen szívesen — a pontozott és melizmás $\frac{3}{4}$ -es (az énekeskönyvben $\frac{6}{4}$ -nek értelmezett) dallamot. Saját fordításban egy szintén 8686 szótagszámú sorokból álló „skót zsoltárt” társítottak hozzá. Lehet, hogy sikeres lesz Magyarországon is. — A 68. genfi zsoltár német korálváltozatát korábban már említettem (az előző rész 424. lapján). *Ím, készen áll az alkotás kezdősorral* az 1968-as kóruskönyv (EV 400. lap) már népszerűvé tette. W. H. Drapernek az Assisi Szent Ferenc Naphimnuszát rímes angol strófákba foglaló szövegét (1926) — *All creatures of our God and King* — Páth Géza költötte át, szépen, bár kissé túl költőien (pl. „Jöjj, nap, arany sugarát vető”). A dallam forrásául („Lasst uns erfreuen”) az anglikán és angol baptista énekeskönyvek a kölni *Geistliche Kirchengesang* (1623) gyűjteményt jelölik meg. A pompázatos harmonizáció — kis módosítással — R. Vaughan Williamstől származik (1906). Így közlik az angol énekeskönyvek is. — A BGy150=512 „szaffikus” (11,11,11,5) dallamának („Christe sanctorum”) forrása a könyv szerint a *Pariser Antiphoner* (1681). Angol könyvek himnológiai adatai szerint viszont: La Feillée *Méthode du plain-chant* (1782). A dallam akár régebbi is lehet.

Déri Balázs zenetudós, klasszikus filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékének vezetője, az Ókortudományi Intézet igazgatója, oktatási és tanulmányi dékánhelyettes.

V. Barokk, pietizmus, jozefinizmus (501–559)

1. A XVIII. század régies dallamai (501–513)

Az énekeskönyveinkben nem túl „vastagon” képviselt anyagból sem a református vagy az evangélikus, sem a katolikus énekek nem jelentek meg a baptista énekeskönyvben, az egyetlen, Borkó Julianna¹ avíttas szövegével ellátott 503=RÉ454=ÚH216 kivételével (*Ez a világ csak baj halma*). Nem gyökerezett meg, bár a reforménekeskönyv szerkesztői elvileg helyesen gondolták, hogy a baptista kegyességgel rokon belmissziós mozgalmak énektermése (vagy amelyeket azok terjesztettek) meg kell jelenjék a baptista éneklésben is. Kár, hogy régebben nem vezették be az 504=EÉ345=RÉ238 sormetszetekkel dúsan tagolt, kecses ritmikájú, szép dallamívű, és a régi magyar énekanaghoz is szépen illeszkedő szlovák dallamát-szövegét (*Teremtő Istenünk*). A katolikus anyagból idegenségük miatt sem a Jézus-ének („féktelen bűnös, én, hozzád bújok” —már soha nem bírom megszokni—, 506=ÉE207), sem a Mária-énekek (507–509) nem kerülhettek be a baptista énekeskönyvekbe. Nem ezekért a legnagyobb kár. Ugyanez mondható el az AA^{5(v)} szerkezetű dallamokról (510–513).

2. A XVIII. századi német korál Magyarországon (514–536)

Az a Bach-dallam, amelyet Dobszay e csoport élére mint zeneileg legkiemelkedőbb darabot helyez, ékesen mutatja, hogy az abszolút zenei mércével mért kiválóság és a gyülekezetszerűség nem szükségszerűen jár együtt. A dalszerzőként is csodálatos leleményről bizonyosságot tevő Mester nem írt a szó igazi értelmében vett koráldallamokat. Egész egyházzenei alkotóművészetének alapja és alapanyaga a korál, mégpedig úgy, hogy —már csak a gyülekezetszerűség miatt sem— kérdőjelezte meg a régi anyagban a gyülekezeti éneklésre alkalmatlan reneszánsz ritmika szépséges kiegyenlítését. (Evangélikus egyházzenesz-utódainak lelkiismeretét Bach tekintélyének mindig szólongatnia kellene!) Ebben nem csak alázata játszhatott szerepet, hanem sokkal inkább annak belátása, hogy a kor legmagasabb szintű zenei nyelve —és ő máson nem tudott alkotni— nem alkalmas az énekköltésre. (Amikor tehát a XVIII. és az utána következő századok énektermését, néha a szakzenész rosszállását is kiváltva, legjobb esetben is másodvonalbelinek ítéljük, ebben Bach és Wagner példája is benne van. Ne tudtak volna korálokat fabrikálni? Micsoda „Keresztelő Szent János-korált” írt az ál-nürnbergi mesterdalnok is: *Da zu dir der Heiland kam...!*)

Az *Ich steh' an deiner Krippen hier* kezdetű Paul Gerhardt-szöveg és a ráírt, megindítóan szép dallam (514) mérvadó külföldi evangélikus énekeskönyvekben is megtalálható. Az eredeti kilenc strófából ötöt ad Csomasz Tóth Kálmán veretes fordításában a református énekeskönyv (RÉ329); ezt vette át a baptista

¹ Borkó Juliannáról és *Buzgóság* című énekfüzetének újrakiadásáról ld. Fekete Csaba recenzióját: *Magyar Egyházzene* XII (2004/2005) 110–115.

reforménekeskönyv, némi módosítással erőteljesebbre hangolva a szöveget (a „mein Leben” Csomasz Tóthnál, „szerelmem”, a baptistáknál „Királyom”). Hamar megkedvelték a gyülekezetek —ez volt az én első találkozásom is Bachhal: az életrajzi jegyzet lelkes szavain túl a dallam is bizonyosan megsejtetett valamit a zeneszerzői nagyságból—, s most nemcsak a karácsonyi szöveggel maradt meg a Bach-dallam (ÚH46=BGy74), hanem Gerzsényi László baptista lelkipásztor egy fiatalkori, néhány fordulatát leszámítva („új életet varázsol”) sikerültek mondható békességkérő versével is (ÚH101=BGy147). Egy másik szép Bach-„korál” (a *Dir, dir, Jehova, will ich singen* pietista korál szövegére, ld. alább) a baptista kóruskönyv (EV 1. lap) nyitódarabja lett, új fordítással-szöveggel (más fordításban: ÚH4). Helyes, hogy meghagyták kórusdarabnak.

A főntebb elmondottak ellenére a XVII–XVIII. század fordulójának korálterméséből, különösen az 1704-es hallei gyűjteménybe fölvettek közül, néhány időtálló és a jövő időre is méltán megtartandónak bizonyult. A dallamokat megrostálta az idő, nincs szükség tágítani a rosta likait, de a szövegek barokk pátoszat vagy bőbeszédűségét —sokszor valóban édeskességét— és azt a lelkeségi mozgalmat, melynek ihletésére születtek, sem lehet sommásan elintézni. A szövegek osztoznak abban a fenntartásban, amelyet az irodalmi barokk iránt sokszor kinyilvánít —itt most részletesen le nem írható, mindenesetre megkérdőjelezhetetlenek nem tartható— korízlásunk. Még méltatlanabb a pietizmust szitokszóként kezelni. Egyrészt mert a vallási jelenség történetiségéhez hozzátartozik —párhuzamokat a hinduizmus, a zsidó vallás és az iszlám történetéből is bőségesen lehetne hozni—, hogy a vallás rituális-dogmatikus oldalát (a kettő nem szükségszerűen jár együtt) hangsúlyozó korszakokra a vallási élmény —mégpedig mind a közösségi, mind az egyéni, személyes élmény— elmélyítését, a rítus és a dogma bensővé tételét előtérbe állító korszakok következnek (akár az egyéni misztika, akár spirituális közösségi mozgalmak formájában és sok más alakban). Nem valakik voluntarista elképzelései indítják el a váltást —sem a központosító-megszilárdító kort, sem az általában alig ellenőrizhető, hamar atomizálódó vagy áttekinthetetlenül szerteágazó mozgalmak terjedését—, hanem a vallás belső mozgása, nem teljesen függetlenül a történelmi körülményektől sem. S amíg az előzőben az időről-időre a politikai hatalomra is támaszkodó kevés, de igazán nagy lelki-szellemi egyéniség szerepe a meghatározó, az utóbbiban több, vagy éppen sok, ha nem is óriás egyéniség adja hozzá eszméit és akaratát a közös áramlathoz, s éppen ez a sok egyéniség tereli, számos elágazás révén, hamar új meg új és egyre szűkebb és sekélyebb medrekbe a parttalannak, elsöprőnek indult áramot. Talán ez a leírás illik az August Hermann Francke nevével jelzett pietizmusra is, amely éppúgy kiigazító válasz volt —közösségi, mozgalmi válasz— a megmerevedettnek érzett protestáns orthodoxyára, mint korábban a lutheránusból katolizált Angelus Silesius egyéni misztikája.

Másrészt el kell ismerni a pietizmus igen jelentős kulturális hozzádékát is, amely éppen az említett Francke és tanítványai tevékenysége révén a tágan értett közép-európai térségben évtizedeken keresztül meghatározó jelentőségű volt. (Elég a XVIII. századi Magyarország legnagyobb tudósának, a Francketanítvány Bél Mátyásnak pedagógiai, tudományos és tudományszervező munkásságára gondolnunk.) Francke (1663–1727) gondolkodására igen nagy hatással volt a lutheránus pietizmust elindító elzászi teológus, Philipp Jacob Spener (1635–1705). (Spener *Pia desideria* —'Kegyes kívánságok'— című, 1675-ben megjelent műve a mozgalom programadó irata, s a neve is ebből származik.) Szociális szempontokat sem mellőzve alakította ki Francke, a hallei egyetem görög- és keletnyelv-professzora azt a kegyes életre nevelő, de a korai felvilágosodás és a kora újkori természettudományos gondolkodás elemeit is átadó, összetett intézetet (Paedagogium), mely árvaházat, különböző társadalmi csoportoknak létesített iskolákat, tanítóképzőt, könyvtárat és nyomdát is magában foglalt. Tanítványai révén ez az intézmény tekinthető egyrészt a reáliskolák, a tanítóképzők, másrészt a porosz népiskolai rendszer előfutárának.

1704-ben, amikor a fiatal Bél Mátyás Franckéhoz érkezett, egy nagy hatású, sok kiadást megért énekgyűjteményt jelentetett meg a városban Johann Anastasius Freylinghausen (1670–1739) teológus és lelkész, maga is énekszerző, Francke veje és legközvetlenebb munkatársa, s a nevelőintézet igazgatásában utóda. Freylinghausennek 44 éneket tulajdonítanak. A *Geistreiches Gesangbuch* ('Lelki énekeskönyv') 1704-es kiadása 683 éneket tartalmazott (köztük Gerhardt 83 szövegét) 174 dallammal. Az énekanyag folytonos bővítésével az 1741-es utolsó kiadás már közel 1600 éneket tartalmazott közel 600 dallammal. Johann Crüger *Praxis pietatis melica* című gyűjteménye után (első kiadása: 1647) ez volt a lutheránus énekanyag hosszú ideig legjelentősebb összefoglalása — a válogatásnak a pietizmust tükröző szempontjaival és a pietista énekanyag erőteljes megjelenésével—, melyből későbbi énekeskönyv-szerkesztők (mint Christian Gregor a Herrnhuti Testvérközösség 1778-ban, majd 1784-ben megjelent, még a Freylinghausenénél is terjedelmesebb, s a közösség éneklését Európában és Amerikában is meghatározó korálkönyve számára) éppúgy merítettek, mint Johann Sebastian Bach. Freylinghausen (s könyve) számos énekének mind a lutheri orthodoxyától elrugaszkodottnak ítélt szövegét, mind táncos jellegű dallamait erősen bírálták. Ha őszinték akarunk lenni, az a hallei gyűjteményből származó néhány darab, amely a mai protestáns énekeskönyvekben szilárd alkotórészként elő szokott fordulni, nemigen vádolható táncossággal. Ha számban nem is jelentős ez az anyag, mégis fontos készletként kell számon tartanunk önmagában is, de még inkább a pietizmussal rokon kegyességi-egyházi mozgalmak énekanyagára gyakorolt hatása miatt. S nyilvánvaló az is, hogy a megtérést, a hit személyes —érzelemtől, sőt időnként érzelmességtől sem mentes— átélését, a gyülekezeti kegyességet hangsúlyozó, szabadegyházi jellegű mozgalom énekanyaga kezdettől fogva természetesen része a német, s az induló magyar baptista éneklésnek.

A Francke-tanítvány Bartholomäus Crassellius, 1708-tól düsseldorfi lelkész, híres volt „illési” lelkületű, bűnbánatot hirdető igehirdetéseiről. Leghíresebb szövegét (*Dir, dir, Jehova, will ich singen*) még 1695-ben, lelki válsága előtt írta, s mint fentebb láttuk Bach új dallammal is ellátta azt. Az eredeti dallam általánosan elterjedt alakja Freylinghausen 1704-es gyűjteményében jelent meg (egy 1690-ben kiadott dallam átalakításával). A magyar baptisták nem az evangélikus vagy a református énekeskönyvekből kölcsönözték, hanem a Glaubensstimme hagyományát folytatták. A reforménekeskönyvbéli főszöveg sem az evangélikus–református változat (516=RÉ228=EÉ59) módosítása,² hanem a régi énekeskönyvbéli fordítás színvonalas —a másik két protestáns változatnál föltétlenül jobb— újraírása (HH8 *Néked, Jehova, éneklek én=ÚH4 Nagy Isten, néked zeng az ének=BGy25*). Legalább ilyen kedvelt a szintén Francke-tanítvány Karl Heinrich von Bogatzky misszióra buzdító szövegű éneke (*Wach auf, du Geist der ersten Zeugen; HH319 Serkenj fel, első tanúk lelke=ÚH365 Ébredj, bizonyoságtévő Lélek=BGy487*). 1960-ban a régi énekeskönyv négystrófás szövegét a „bethániás” énekgyűjtemény³ háromstrófás, alig kevésbé régieskedő szövegváltozatára cserélték le (Hallelujah 235=RÉ396=EÉ365; ugyanattól a fordítótól még egy négystrófás fordítás: 234). Az ének az ÖÉ53 révén a közös protestáns éneklés, az EV (327. lap) révén a baptista kóruskészlet része. (Az énekeskönyvek folytonos szövegjavítgatásainak apróságaival itt nem foglalkozunk.) A HH224=ÚH133 Bibliáról szóló XIX. századi szövege nem vált be, most kihagyták. Már korábban kimaradt egy Jó Pásztor-szöveg (HH131). — A baptista énekeskönyvek himnológiai jegyzetei —kérdőjellel— Christian Friedrich Richternek, Francke nevelőintézeti orvosának s egyben a hallei pietizmus fontos költőjének tulajdonítják azt az 1704-es hallei énekdallamot (517=EÉ58), melynek legismertebb szövegét (*Wie groß ist des Allmächtigen Güte*) a XVIII. század Goethe előtt legolvasottabb német író-költője, a második keresztnevének megfelelően istenfélő, kegyes lipcsei egyetemi erkölcsfilozófus, a főként meséiről híres Christian Fürchtegott Gellert írta. A baptisták a dallamot nem az ő szövegével éneklék. (Gellert eddig használt másik két szövege is kimaradt; már idéztük: 488=ÚH401, 489=ÚH87. Igenis kár értük. Jelentős költő hívő és színvonalas versei.) A dallamra énekelt *O, daß doch bald dein Feuer brennte* kezdetű szöveg a sziléziai George Friedrich Fickert XIX. század eleji verse. Mint az ének is jelzi, a költő-lelkész szorgalmazta a lelki élet elmélyítését (azaz az „ébredést”) és a missziót. A baptista éneklésbe nem a magyarországi evangélikus anyagból (EÉ468) került az ének: megvolt már, ugyan kissé avított szöveggel, a „rég” könyvben is (HH93 *Óh, vajha immár tüzed égne=ÚH119 Ó, Uram, bárcsak tüzed égne*). Nem értem, hogyan maradhatott ki ez a bevált, nemes szöveg egy missziót hangsúlyozó közösség énekanyagából! (Még befért volna az ismétlések hármaskeretébe.) Két szöveg képviseli a folyamatosságot: HH228=ÚH131=BGy176 (*Szent igéd szerint vágyom élni*), egy a kegyes lelkiség tematikáját iskola-

² Dobszay népénektörténeti összefoglalása 516. tételének jegyzetében ez az adat téves (168.).

³ Utánnyomásáról ld. Fekete Csaba recenzióját lapunk következő számának szemlerovatában.

példaszerűen felvonultató XIX. századi vers a Bibliáról (Adolf Moraht teológus, lírikus műve) és az általános dicsőítő HH23 (erősen átírva)=ÚH18=BGy29.⁴ Kimaradt két úrvacsorai (HH260=ÚH296, HH269=ÚH306) s egy óévi szöveg (ÚH412).⁵ A régi énekeskönyvben még egy húsvéti (HH63) és egy (leginkább a megtérésről szóló) vers (HH143) kapcsolódott hozzá. (A germán eredeti átcsikorog a magyar fordításon: „Oh, mily üdv az, ha kegysugára / a békesség frigyzálogát / a nyílt hitszem elébe tárja, / megnyervén szíve nyugalmát”.) Johann Eusebius Schmidt evangélikus pietista lelkipásztor *Fahre fort, fahre fort, Zion, fahre fort im Licht* kezdetű énekszövege is az 1704-es hallei gyűjtemény egyik igen lendületes dallamához (520) kapcsolódott, mely a többi protestáns felekezet hivatalos énekeskönyveiből hiányzik, a baptisták viszont több szöveggel régtől fogva éneklék. Mégpedig előbb a hármashangzat-felbontás szép melizmás („korálos”) kitöltésével, a reforménekeskönyvtől kezdve a hivatalos, indulószerű dallam- és ritmusalakban. A főszöveg most kimaradt (HH244=ÚH279 *Csak haladj*), a karácsonyi kontrafaktum is (HH34=ÚH45), a Testvérközösség neves személyisége, Johann Baptist von Albertini⁶ (1769–1831) verse. Egy szöveg maradt meg a dallammal, Karl Bernhard Garve (1763–1841) egy úrvacsorai éneke (HH258=ÚH295). Garve is a Testvérközösség lelkésze volt különböző helyeken (Herrnhutban halt meg); számos szövegét énekeltek a baptisták korábban, most az énekszövegek ritkításával több kimaradt, így az ehhez a dallamhoz kapcsolódó másik úrvacsorai szövege is (HH266=ÚH303), egy nem kiderített szerzőjű úrvacsorai énekkel együtt (HH267=ÚH307). A régi könyvben megtérésre hívó (HH108), a vértanúk győzelméről (HH195) és az Úr országáról szóló (HH322) szöveget is énekeltek a dallamra. — A *Macht hoch die Tür* ádventi korál (518=EÉ137) szövegét —az evangélikus énekeskönyv szövegstílusát meghatározó Túrmezei Erzsébet diakonissza költőnő részben átdolgozott fordítását— Lisznyay Gábor kórusműveként énekeltek (EV 12. lap), most három strófával fölvelték a gyűjteménybe (BGy58 *Jer, tárjunk ajtót*). Német evangélikus énekeskönyvekben —eredeti ficánkolós ritmikával— ma is megtalálható a Francke-tanítvány, hallei teológia-professzor s a nevelőintézet

⁴ Szövegforrásként a könyv Matthias Jorissent adja meg, a később említendő Tersteegen unokafivéré, aki hollandiai lelkipásztorként többek közt a hágai német református gyülekezetben működött; 1798-ban jelent meg az a zsolttárparafraízis-gyűjteménye, amely kiszorította a genfi zoltárok korábbi német fordításait; mai német evangélikus énekeskönyvekben is több genfi zoltárt énekelnek az ő szövegével. Jorissen zoltárszövegei (136.) közül való a HH29=ÚH7=BGy8, egy kedvelt XIX. századi dallammal (lásd a 651. tételnél).

⁵ Johann Kaspar Lavaternek, a Klopstockkal, majd Goethevel és Herderrel kapcsolatban álló, Kazinczy Ferencsel is levelező zürichi költőnek és fiziognómusnak nem túl egyéni hangú verse.

⁶ Az olasz nemesi származású Albertini családja a Herrnhuti Testvérközösség tagja volt. Teológiai tanulmányai után Albertini lelkész, majd a testvérközösség püspöke lett; Novalisszal együtt emlegetett dalköltő, s mindemellett neves botanikus (elsősorban a gombákkal foglalkozott). Fiatalkorában szoros kapcsolatban állt Schleiermachersal is, aki Herrnhutban, majd Halléban tanult.

teológia-professzor s a nevelőintézet társigazgatója, Johann Daniel Herrnschmidt 146. zsoltár-átköltése (*Lobe den Herren, o meine Seele*), egy korábbi dallamnak a hallei énekeskönyv 1714-es kiadásából való változatával. A baptisták szépen kiegyenlített, pontozások nélküli ritmussal (HH27) a zsoltárparafrázis négy strófáját énekelték. Az éneknek nincs folytatása.

Már a hallei énekeskönyvekből származó dallamok szövetszerzőinek felsorolásában több pietista költő neve előfordult. Számos, az előző fejezetekben említett, XVI–XVII. századi korálra írtak azonban pietista szerzők újabb és újabb verseket — most csak néhányat említünk a baptista énekeskönyvekből. Az evangélikus pietizmus korai időszakából: Johann Burchard Freystein (490=HH188=ÚH359=BGy473), Laurentius Laurenti (Lorenz Lorenzen, 351=ÚH78), Samuel Rodigast (Spener barátja, híres korálszövegét — *Was Gott tut, das ist wohlgetan* — a *Pia desideria* megjelenése körül írta; 489=ÚH196=BGy281), Johann Jakob Schütz (385=ÚH24). A virágkorból: Joachim Lange (489=ÚH404), Johann Heinrich Schröder („*Eins ist not*“, *ach Herr, dies Eine* 491=HH11=ÚH210=BGy327; az Adam Kriegernek, illetve általánosabban Joachim Neandernek tulajdonított dallam is az 1704-es hallei énekeskönyvben lett egyházi énekké vagy jelent meg; Magyarországon a baptista hagyomány része). A kései pietizmusból: Christoph Karl Ludwig von Pfeil⁷ (490=HH299=ÚH356=BGy470), a jeles svábföldi lelkész-költő, Philipp Friedrich Hiller (377=ÚH103, 487=HH305=ÚH352, 489=HH202=ÚH239; kortárs dallamokkal: 523=HH79 szöveg=ÚH97=BGy125, herrnhuti: 521=ÚH247), Johann Jakob Rambach (386=HH134=ÚH159 és 444). A fiatalon elhunyt Joachim Neander (1650–1680) a korai német református „kegyesek” közé tartozik. Legismertebb korálszövege a Bach is igen kedvelte *Lobe den Herren, der mächtigen König der Ehren* (a 103. zsoltár átköltése, 489=HH6=ÚH12=BGy14). (További szövegei a baptista énekeskönyvben: 488=ÚH21=BGy39, 649=HH218=ÚH334=BGy450). A pietisták közé sorolják a laikus, de teológiailag művelt lelképásztort és misztikust, Gerhard Tersteegent (1697–1769) is, a legjelentősebb német református énekköltőt (Neander mellett). 111 énekszövegéből Magyarországon mindig is a baptisták énekelték a legtöbbet. Legkedveltebb énekét, a Neander dallamára írt *Gott ist gegenwärtig* kezdetűt már említettük (489=HH281=ÚH319=BGy441). További szövegei: 215=HH7=ÚH2 szöveg=BGy6, 489=HH37=ÚH44, kései dallamokkal: 535=ÚH88, 143=HH380=ÚH110=BGy143.

A gyülekezeti éneklést mint az istentisztelet jószerént egyetlen egyházzenei mozzanatát megengedő német pietizmus korában az énekszöveg-, de a dallamszerzés is a „kegyesek” kreativitásának területe lett. A viszonylag kis számú nem pietista énekköltés néhány megrostált darabja, ha általában nem is a legjellemzőbb énekek, előfordulnak mai evangélikus énekeskönyvekben. Erdmann Neumeister, Bach kantátaszöveg-szerzője, a pietizmus harcos ellenfele egyetlen szövegét sem éneklik Magyarországon, de a másik jelentős kantátaszöveg-író, Salomo Franck két szövegét hozza az evangélikus énekeskönyv (EÉ82, 212).

⁷ Birodalmi báró, porosz követ, Francke tanítványa és Zinzendorf gróf fiatalkori barátja.

Hogy azonban nem a pietizmus ellenzőinek valamiféle megkülönböztetéséről van szó, mutatja, hogy az evangélikusok jó néhány, a baptisták pedig meglepően sok szöveget énekeltek Benjamin Schmolcktól, a jezsuitákkal és a pietistákkal is hadban álló, jelentős énekszövegírótól — valamennyi kontrafaktum, illetve későbbi alkalmazás (Hassler híres dallamára: 480=ÚH56=BGy94; Dobszay Crüger dallama származékának tartja a XVIII. század végi dallamot: 481=HH56 szöveg=ÚH71; 490=HH300=ÚH357=BGy468, a rögtön említendő 522=HH82=ÚH105; 534=HH234=ÚH265, HH178=ÚH452=MÉ1 és HH340=ÚH419=BGy534, szövegváltozata: 650=ÚH421; 649=ÚH418). A reforménekeskönyv nem igazán tudta meghonosítani Schmolck szövegeit. Nem kár értük. Az igazat megvallva, lehet, hogy a pietizmus ellenfele volt, de szövegei semmivel nem feszebbek, magasabbak vagy orthodoxabbak, mint a pietista átlag...

A nem pietista német egyházi dallamszerzés mennyiségileg sem tekinthető jelentősnek; Bachnak egyetlen dala van egyházi használatban, és a Schemelli-féle *Musicalisches Gesang-Buch* (1736) énekei közül —a kutatás jelen állása szerint⁸— csupán három az ő szerzeménye, a többinek a basso continuoját írta. Az is több mint kétséges, hogy az Anna Magdalena Bach *Clavierbüchlein*-jében (II. kötet, 1725) fennmaradt, vallásos szövegű dalok és strófikus áriák —általában kedves, kecses és legalább a harmonizálásban Bach keze nyomát magukon viselő darabok— Johann Sebastiannak lennének tulajdoníthatók. S a csodálat és a kegyelet sem emelhetette be őket a következő századok énekeskönyvi készletébe.

A XVIII. századi nem pietista német evangélikus korálkönyvek közül a legjelentősebb s az összes énekeskönyv közül a legerjedelmesebb Johann Balthazar König⁹ majna-frankfurti „Kapellmeister” hatalmas gyűjteménye, a „Harmonischer Liederschatz”¹⁰ (1738). Mint egy 1724-ben fogalmazott memorandumából kiderül, erősen foglalkoztatta a gyülekezeti éneklés alacsony színvonalának emelése. Az általa szerkesztett korálkönyv 1913 dallamából 358-nak nem ismeretes a szerzője, ezért erősen föltehető, hogy az ő szerzeményei. Eseménye az izometrikus, kiegyenlített dallam, amely —mint az előszóban írja—

⁸ Christoph Wolff és mások: *A Bach-család*. (A fordítók megnevezése nélkül). Budapest 1989. 146. [Grove monográfiák]

⁹ König egész egyházzenei tevékenysége a nagy hagyományú Frankfurthoz kötődik. Thüringiában született 1691-ben, amikor a 488-as csoport énekszerzői közt említett (magyarországi születésű) Georg Christian Strattner volt a város főzeneigazgatója. Strattner utóda 1692-től Johann Heinrich Christan volt; König 12 évesen énekesfiú lett, majd basszista és csellista. Zenei nevelését Christan házában kapta. Az 1712-től 1721-ig, Hamburgba távozta előtt Frankfurtban működő Georg Philipp Telemann alatt, 1718-ban „Vicekapellmeister” volt, s ezt a hivatalát Telemann utóda alatt is megtartotta. 1727-től haláláig, 1758-ig igazgatta Frankfurt zenei életét. (Jelentősebb elődjével való jó viszonyára jellemző, hogy Telemann lett az 1717-ben nősült König Georg Philipp nevű fiának keresztapja 1718-ban.) Szervező és karmesteri tevékenysége mellett elsősorban kantátákat írt.

¹⁰ Teljes címe: *Harmonischer Liederschatz oder Allgemeines Evangelisches Choral-Buch, welches die Melodien aller in Deutschland eingeführten sowohl deutschen als französischen, alten und neuen Kirchen-Gesänge, wie auch derer hundert und fünfzig Psalmen Davids in sich hält*. Frankfurt (Main) 1738, 1767².

„könnyen, természetesen és folyamatosan van megalkotva”, s így a XVI. századi —s addigra már szépen kiegyenlegetedett— korálstílushoz kapcsolódva szembefordult a pietista szólóáriás divattal. Néhány, az evangélikus és azon keresztül régtől fogva a baptista gyakorlatban is szilárd helyét őrző, méltán kedvelt, kifejezetten nemes ének szerzőségét is neki tulajdonítják. (Kérdőjellel így tettek az 1960-as baptista énekeskönyv szerkesztői — újabban a kérdőjel elmaradt; óvatosabbak az evangélikus szerkesztők, akik külföldön s itthon mint énekeskönyv-szerkesztőt jelölik meg.) Hogy az orthodoxia és a „kegyesség” közti határvonalak nem mindig élesek, mutatja, hogy König gyűjteménye legismertebb darabjának (de nem König dallamának) sokstrófás szövegét (*O daß ich tausend Zungen hätte*) Johann Mentzer írta. A pietizmus által erősen megérintett Mentzer 1696 és halála, 1734 között a felső-lausitzi Kemnitzben, Herrnhut közvetlen közelében volt evangélikus lelkész. Kapcsolatban állt Zinzendorf gróf nagyanyjával, majd magával a herrnhuti testvérközösség alapítójával. Költőként a „második sziléziai költőiskolához” sorolják. Vallásos versei helyi énekeskönyvekbe nyertek fölvételt, de König gyűjteménye révén általánosan elterjedt az említett korál, amelyet 1704-ben írt, amikor leégett házában egész vagyona odaveszett. (Az életrajzi jegyzet alapján gyermeki képzeletem előtt számtalanszor megjelent, amint házának üszkös romjai fölött írta, hogy „Ó, lenne bár ezernyi ajkam”...) Bár König gyűjteménye terjesztette el, a dallam a nürnbergi születésű és orgonistaként ott működő Kornelius Heinrich Dretzel (1698–1775) 1731-ben megjelent, 907 koráldallamot tartalmazó énekeskönyvében jelent meg. Úgy tűnik, az ő műve. A baptisták saját fordításban énekelték és éneklék a korált (522=HH158=ÚH174=BGy255), két rátett szöveggel (HH82=ÚH105, Schmolck említett versezete, HH560=ÚH447=MÉ9 s BGy553: a szöveg forrása az „Evangyéliomi Zsoltár”, az ún. el nem ismert baptisták 1907-ben megjelent énekeskönyve). Úgy tűnik, nincs más forrásunk az *Ich will dich lieben, meine Stärke* kivételesen szép misztikus Angelus Silesius-verssel énekelt korálra, mint König gyűjteménye. A dallam szerzője is ő lehet. A baptisták — csak ők — nem az eredeti szöveggel, hanem Békefi Pál lelkész sikerült, a magvető példázatát feldolgozó, biblikus versével éneklék. A Nürnbergben 1676-ban megjelent (vagy íródott) *Alles ist an Gottes Segen* kezdetű vershez tartozó eredeti koráldallamot viszont a nürnbergi orgonista, Johann Löhner írta (1691). Nincs tehát keresnivalója az 523-as tétel alatt, a XVIII. századi dallamok között, szerzősége sem Königé (még kérdőjelesen sem), bár ő is fölvette gyűjteményébe (Bach, mindenesetre igen erősen megváltoztatva, gyönyörűségesen dolgozta föl, BWV263). A jelenleg általános, a baptista énekeskönyvekben is megtalálható alakja Johann Adam Hillertől¹¹ származik és 1793-ra keltezik. Csak a baptisták éneklék Magyarországon —s csak 1960 óta— a dallamot, de nem a fenti „fő-

¹¹ Hiller (1728–1804) Bach későbbi utóda a Tamás-templom kántorságában (1789–1800), fontos színpadi zeneszerző, zenepedagógus, Bach és Mendelssohn között Lipcse legjelentősebb zenei személyisége.

szöveggel”, hanem a már említett Ph. Fr. Hiller pietista versének válogatott versszakkaival (*Jesus Christus herrscht als König*, szöveg: HH79, a fenti dallammal: ÚH97=BGy125), Somogyi Imre újévi versével (ÚH417=BGy536), s korábban a herrnhuti Garve utolsó ítéletről szóló versével (HH370=ÚH448).

Pietista költők-verselők szövegei nemegyszer későbbi dallamokhoz kapcsolódnak az énekeskönyvekben. Az előbb említettekén túl és később említendő dallamok közül kiemelkednek közkedveltségük miatt J. A. Freylinghausen (655=HH11=ÚH29=BGy54 *Fel, lelkem, az Urat dicsérni*), Ph. Fr. Hiller (535=HH126=ÚH163=BGy248 és ÚH179=BGy261, 649=HH179=ÚH260=BGy388, 650=HH222=ÚH221 szöveg=BGy347) s Johann Andreas Rothe (649=ÚH155=BGy225).

A pietizmus liturgiaellenessége, az orgonakíséretes gyülekezeti ének egyedüli istentiszteleti zenévé tétele kétségkívül a legmagasabb rendű egyházzene alól húzta ki a talajt. Az ugyanebben az irányban ható „felvilágosult” racionalizmus nem sok esélyt adott az orthodox lutheránus lelkiségből táplálkozó nagy egyházzenenek. Bachnak nem csak a géniusza, hanem a kora és működésének helyszíne is kivételes volt. A pietizmus árnyaltabb megítéléséhez azonban az előbbieken vázoltak hozzátartoznak, s az általa ihletett jelentős mennyiségű gyülekezetiének-készlet legjobb darabjai kétségkívül a —baptisták s más protestáns felekezetek által is énekeltek— német korálanyag biztos másodharmadvonalat jelentik, amelyet számon kell tartani és meg kell becsülni. Némelyiken még Bach ízlése sem talált kivetnivalót, s az énekkészletbe való beágyazódottságukat jelzi, hogy mint a nagy korszakok legnagyobb darabjai, képesek voltak és képesek „tónusdallamokként” viselkedni.

A pietizmus sajátos elágazásaként kell számon tartanunk a leginkább Zinzendorf gróf nevéhez kötődő szabadegyházi jellegű, herrnhuti közösséget. Az előzőkben is számos alkalommal hivatkoztam a közéjük tartozó szövegírókra-költőkre. Termékeny —talán túlzottan is termékeny— szerzőik nem csak a jellegzetesen herrnhuti dallamanyaghoz, hanem sok evangélikus (nem csak pietista indíttatású) dallamra is írtak szövegeket. Egy testvérközösségi dallamot a világ talán összes protestáns felekezetében énekelnek, számosat inkább a szabadegyházi felekezetek, így a magyarországi baptisták. E jellegzetes és még legalább a klasszikus korálkészlet peremén levő anyag háttérével —gyakorlatilag ismeretlen lévén— vázlatosan meg kell ismerkedni.

Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700 Drezda—1760 Herrnhut) pietista lutheránus teológus, majd a Herrnhuti Testvérközösség (németül Herrnhuter Brüdergemeine, ill. Brüder-Unität, angolul ma: Moravian Church) megalapítója és első püspöke, jelentős misszionárius, mintegy 2000 vallásos vers —énekszöveg— szerzője: szinte születésétől kezdve a pietizmus hatása alá került. Keresztapja Spener volt. Francke Paedagogiumában tanult (1710–1715), majd Wittenbergben jogot hallgatott, 1721 és 1732 között Drezdában Erős Ágost udvari és igazságügyi tanácsosa. Felesége szintén grófi származású volt. Házasodása évében, 1722-ben nagyanyjától megörökölte a felső-lausitzi berthelsdorfi bir-

tokot, ahová egy hónap múlva már megérkeztek az első menekültek Morvaországból — a husziták egyik irányzatából megszervezett cseh-morva testvérek (Unitas Fratrum, 1457) közösségének egyik csoportja. A „testvérek”, akik 1517-ben mintegy 200 ezren lehettek, a XVI. század közepétől meg-megújuló üldöztetések elől több hullámban menekültek el Cseh- és Morvaországból német területekre; legjelentősebb püspökük, Comenius vezetésével pedig 1628-ban mintegy 30 000 család Lengyelországba vándorolt ki. Az 1650–1952 közt Sárospatakon működött neves pedagógus, Johann Amos Comenius (Jan Amos Komenský, 1592–1670) halála után a szétszóródás várt rájuk. A Zinzen-dorf-birtokon a morvaországi csoport számára megalapított, ma is létező falu neve a befogadásukban is megmutakozó isteni védelemről Herrnhut lett. 1734-ben lutheránus teológussá ordinálták a grófit, de néhány évre rá vallási okokból száműzték Szászországból. Két újabb közösséget alapított, így 1738-ban, végleges száműzetése évében Herrnhagot. 1737-ben Berlinben Daniel Ernst Jablonski (1660–1741)¹² a testvérek püspökévé szentelte. Mintegy tíz évig missziós tevékenységet folytatott Angliában (John Wesleyvel is kapcsolatban állt), Észak-Amerikában, az Antillákon. 1747-ben hazatérhetett Szászországba, és 1749-ben hivatalos elismerést szerzett közösségének. 1750-től Londonban, majd 1755-től haláláig jórészt Herrnhutban élt. A rendkívül tevékeny, vallási kérdésekben együttműködésre nyitott vallási vezető máig létező egyházat alapított. Szinte a közösség létrehozásától kezdve nagy hangsúlyt fektetett a külmisszióra. (Térítettek Livóniától az eszkimókig, az egyiptomi koptok közt éppúgy, mint a suriname-i néger rabszolgák között. Évekkel ezelőtt az indiai Tibetben járva egy vasárnap Lehben miséző helyet kerestünk: úgy tudtuk, egy katolikus pap működik valahol a környéken; a helybeliek először a „morva egyházhoz”, majd a hetednapos adventistákhoz irányítottak. Tőlük tudtuk meg, hogy a városon kívül egy kis faluba költözött a pap, de már nem volt időnk megtalálni.) Több kegyes irányzat használja máig napi bibliai útmutatóul az 1731 óta folytonosan kiadott herrnhuti „Losung”-okat (válogatott bibliaverseket). A morva egyház, mely világszerte 700 ezer tagot számlál (a fele Tanzániában, 50 ezer Észak-Amerikában él; Csehországban 2 ezer tagú kisegyház), a püspöki hivatal megtartása mellett alapvetően presbiteriánus szerkezetű, gyermekkeresztséget gyakorló felekezet. Sajátossága a gyülekezetek többszólamú éneklése az év folyamán többször tartott szeretetvendégségeken, az „énekünnepe” (Singstunde), a húsvét hajnali feltámadási szertartás és a karácsony éjszakai gyertyás énekes virrasztás; híresek fúvóegyütteseik. (Konzervatív életmódjuk, viseletük, mely a hajdani amerikai német telepesek középeurópai gyökereit őrzi, néhány évtizeddel ezelőtt a National Geographic egy gyönyörű képes riportjának tárgya volt.)

¹² Jablonski, Comenius unokája, az Odera menti Frankfurtban, majd Oxfordban tanult teológiát. 1693-tól berlini udvari lelkész, egyben 1699-től a régi cseh-morva testvérközösség püspöke, a berlini Tudományos Akadémia orientalisztikai osztályának első igazgatója, 1733–1740 között az akadémia elnöke. A jelentős tudós az evangélikusok és a reformátusok közti megegyezést kereste.

A legismertebb herrnhuti korál 1735 után (a baptista énekeskönyvek szerint 1740-ben) jelent meg a hesseni Herrnhaagban. Zinzendorf vágáns ritmusú (8+7 szótagos) verse (*Herz und Herz vereint zusammen*) a Krisztushoz mint Főhöz tartozó Test tagjainak testvéri-gyülekezeti közösségét énekli meg. Német eredetije a hét strófa ellenére sem terjengős. Igen pontos, biblikus és összefogott az első strófa Abgesang-szövege: „Er das Haupt, wir seine Glieder, / er das Licht und wir der Schein, / er der Meister, wir die Brüder, / er ist unser, wir sind sein.” (A baptista énekeskönyv a RÉ395=ÖÉ58 szövegére cserélte régi fordítását.) A dallam azonban nem XVIII. századi, így az 521. tétel nem létezik! Az eredetileg operában szereplő dal 1688-ban íródott, csak alkalmazása 1735 körüli. (A Magyarországon használt dallamalak kissé módosult.) Egyenletesen, nagyrészt szekundokban lépegető dallama semmivel nem rosszabb (nem is jobb), mint a ma Európa himnuszának számító beethoveni Örömóda... A baptisták —a református egy, a mostani evangélikus énekeskönyv két szövegéhez képest— sok szöveggel énekelték. Most mindössze három szöveg maradt: a Zinzendorf-vers (HH169=ÚH276=BGy411), egy pütkösi szöveg¹³ (HH318=ÚH125=BGy169), s egy vers a szeretetről (HH20=ÚH16=BGy36). A többi, általában XVIII–XIX. századi kegyes szöveg fokozatosan kimaradt (HH21=ÚH28, HH92, 199, 210; nem váltak be az új szövegtársítások: HH223 a szöveg¹⁴=ÚH240 Mátray Gábor SzVU-dallamával!, HH285 szöveg=ÚH333, 334 szöveg=ÚH462 Sankey-dallam!; ÚH241, 247, HH333=ÚH407). Ugyanebből az énekeskönyvből származik az 524=HH180=ÚH256=BGy359 (pietista vers). Egyre kevesebb lett a dallamhoz kapcsolódó szöveg (HH25, HH114, HH115). Az 1735-ös herrnhuti énekeskönyv egy szép dallamára írt szövegeket is tarra vágták. Csak Zinzendorf korán elhunyt fiának egy nagypénteki verse maradt meg (524=HH52=ÚH70=BGy70), költőileg sokkal erőteljesebb másik nagypénteki szövege elvérzett (HH50=ÚH73); még érthetlenebb a baptista Julius Köbner tipológiailag a nagypéntekihez illő, Ábrahám áldozatáról szóló —s a legújabbkori magyar baptizmus egy jellegzetes nőalakja által fordított—, énekének kihagyása (HH200=ÚH250). A saját hagyományok gyökeres kitépése bocsánatkérést és jóvátételt követel! Hiányzik a „fényes heti” vers is (Garve herrnhuti! HH73=ÚH89). A többi nem olyan nagy veszteség (HH51, HH144=ÚH166, HH157, HH259=ÚH297, HH294). A régi énekeskönyvben (HH48) megvolt még az énekeskönyv-szerkesztőként már említett Christian Gregor (1723–1801, orgonista, diakónus, 1792-től a Testvérközösség püspöke) egy dallama és a szintén herrnhuti Henriette Luise von Hayn szövege.

Megjegyzendő, hogy a cseh-morva testvérek énekanyaga (Michael Weisse 1531, további kiadásai: 1544, 1566; az 1661-es és az 1694-es énekeskönyv) sem zeneileg, sem szövegileg nem tekinthető a herrnhuti énekkészlet előzményének.

¹³ Johann Heinrich Jung-Stilling, a Goethe által is nagyra értékelt misztikus író, marburgi egyetemi tanár verse.

¹⁴ August Gottlieb Spangenbergnek, Zinzendorf püspökutódjának verse. Spangenberg jelentős külmisziós munkát végzett, s ő fogalmazta meg a közösség hitvallását (*Idea fidei fratrum*).

Hogy milyen súllyal van jelen a herrnhuti költészet a baptista éneklésben, akkor érzékelhetjük, ha a szövegírók szempontjából összegezzük a dallamok miatt említett adatokat, s kiegészítjük őket. (Mivel a régi énekeskönyvben nem szerepel a szövegírók neve s most reménytelen vállalkozás lenne valamennyi szöveget azonosítani, csak a reform- és az új énekeskönyvet vesszük számba a magyar énekeskönyvek szerzőmegjelölése szerint. Vélhetően még több testvérközösségi éneket énekeltek 1960 előtt.) Zinzendorf versei: 377=HH152=ÚH173=BGy275, HH246=ÚH271, HH303=ÚH343=BGy469, 488=ÚH205=BGy320, 489=HH216=ÚH248, 521=HH169=ÚH276=BGy411, 535=HH242=ÚH277=BGy410, 649=HH165=ÚH231, 651=HH176=ÚH214=BGy351, 652=HH291=ÚH162=BGy250. Első felesége, Erdmüte Dorothea (szül. Reuss-Ebersdorf) énekszövege: 386=HH279=ÚH313. Fiuk, Christian Rénatus versei: 524=HH52=ÚH70=BGy100, HH50=ÚH73. August Gottlieb Spangenberg-től származik: HH223 szöveg=ÚH240 (dallam a 643. alatt)=BGy362. Johann Baptist von Albertini versei: 351=HH308=ÚH347=BGy467, 492=HH161=ÚH204=BGy334, 520=HH34=ÚH45, 535=ÚH66, HH264=ÚH264=BGy397, 649=HH315=ÚH368=BGy492. Christian Gregor szövege: 524=HH221=ÚH244=BGy372. Karl Bernhard Garve énekei: 215=HH91=ÚH118 szöveg=BGy171, 364=HH191=ÚH246, 376=HH141=ÚH164, 386=HH94=ÚH148, 489=HH18=ÚH25=BGy45, HH225=ÚH130=BGy179, HH309=ÚH353=BGy465, 498=ÚH62=BGy103, 520=HH258=ÚH295=BGy430, HH266=ÚH303, 523=HH370=ÚH448, 524=HH73=ÚH89, 535=HH72=ÚH98, HH44=ÚH106, ÚH177, 577=HH301=ÚH345, 650=ÚH220, 655=HH292 szöveg=ÚH282 (a dallam a 282. alatt). Az adatok pusztá felsorolásából is kiviláglik a herrnhuti szövegek jelentősége. Ha ezt összevetjük a mai evangélikus énekeskönyv anyagával, amelyben a két leghűresebb Zinzendorf-ének (*Isten szívében megpihenve* EE266=BGY411, és *Vezes, Jézusunk* EE443=BGY320), továbbá Garve „Krisztus hét szava a keresztfán”-éneke (EE206 szöveg=BGY103) található, akkor a német és a nyomában járó magyar baptista éneklés itt erős hangsúlyeltolódást mutat. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a mai mérvadó német evangélikus énekeskönyvek a magyar evangélikus énekeskönyveknél lényegesen több herrnhuti éneket tartalmaznak.) Az is nyilvánvaló továbbá, hogy mivel az énekszövegek jó része adott dallamokra íródott, az ad notam gyakorlat visszaszorítása miatt sorra kihullottak az új énekeskönyvből. Mivel a jelzett néhány érthetetlen kivételtől eltekintve a legjellegzetesebb szövegek mégis megmaradtak, s mert a pietista tónus némi visszaszorítását helyeslehetjük —ezzel még nem tértek el a saját pietista hagyományvonalától s nem okoztak törést e ponton az énekkészletben—, nem érheti vád a szerkesztőket, hogy nem jártak el körültekintően. A kérdés azonban újra az, hogy mi került —jobb, fajsúlyosabb vagy gyarlóbb, gyöngébb— a kihullott szöveg helyére.

Mielőtt —a következő részben— e kérdést megválaszolnánk, azt a stíluscsoporttá össze nem érő, de állandósultnak és fontosnak tekinthető néhány XVIII. századi (késő barokk, majd klasszika korabeli) német és osztrák dallamot vegyük röviden számba, amelyek nagyrészt folyamatosan jelen vannak a magyarországi baptista énekanyagban!

Először az 524-es tétel dallamai, vélhetőleg megjelenési sorrendben! Christian Friedrich Witt 1715-ben adta ki *Psalmodia Sacra* című gyűjteményét. Tőle származik a *Schmückt das Fest mit Maïen* korál dallama (az azonos versképletű *Jesu, meine Freude* dallamára is énekelték a szöveget): HH229=ÚH134=BGy181 (dallama még: HH60, 166 a *Jesu, meine Freude* fordításával). Kimaradhatott volna. Egy „svájci dallamnak” jelölt, 1735-re keltezett dallam igen kedvelt (volt): HH84=ÚH117, HH219=ÚH211=BGy341, ÚH426=BGy537; régebben még: HH239, 271. Johann Georg Stötzel (sz. 1711 az Eisenach melletti Míhlában, udvari kántor Stuttgartban, meghalt 1793–1799 közt) 1744-ben megjelent dallamát két szöveggel éneklik: 524=HH206=ÚH198=BGy305, HH186=ÚH254=BGy332. Johann Thomen 1745-ös bázeli énekeskönyvéből¹⁵ származik: 524=HH221=ÚH244=BGy372 (Chr. Gregor herrnhuti szövegével!). Az 524=ÚH213=BGy326, ÚH285=BGy422, ÚH323 dallama nem 1756-ban, hanem 1765-ben, a paderborni katolikus énekeskönyvben jelent meg.¹⁶ A baptisták 1960 előtt egy Süßmayernek tulajdonított dallamra énekelték a hozzá társított szövegeket (HH220, 253, 306). Angliában egy Charles Wesley-szöveggel igen népszerű (*Ye servants of God*).

Megjegyzendő, hogy az ÚH150=BGy227 (szövege: HH114) és ÚH197=BGy280 dallama nem XVIII. századi. Az ÚH kérdőjeles és a BGy bátor tulajdonítása a Chr. rövidítés téves feloldásán alapul. A konzervatív korál szerzője hogy lehetett volna Johann Sebastian gáláns stílusban író fia, Johann Christian? Nem, hanem valószínűleg a nagy Bach nagyapja testvérének fia, Johann Christoph Bach (1642 Arnstadt—1703 Eisenach), az organista és kiváló zeneszerző írta. A *Komm, o komm, du Geist des Lebens* korál dallama mindenesetre a meiningeni énekeskönyvben, 1693-ban jelent meg.

A továbbiak egyértelműen a klasszikához tartoznak. A bécsi (1774) Te Deum-átköltés, XVI. Benedek pápa és oly sok német és osztrák kedves énekét igen kedvelik a baptisták is: 534=HH1=ÚH26=BGy42, HH234=ÚH265, HH323=ÚH373, HH340=ÚH419=BGy534, HH178=ÚH452=MÉ1. Régen még ezeket is énekelték: HH40 (szöveg: ÚH114=BGy158), 116, 137, 164 (szöveg: ÚH224=BGy337=MÉ11), 341 (szöveg: ÚH421), 366. A legkülönfélébb szövegekkel énekelt, szelíden felhullámzó dal valóságos tónusdallammá vált.

Utánérés vagy sem, a gyülekezetek szeretik az 533=ÚH408=BGy520 dallamát (1790) és túlzottan költői szövegét.

J. Haydné (?): ÚH136=BGy183. Michael Haydntól (1800): 532=ÚH126=BGy162 (szöveg: HH90); kedveltebb: HH276=ÚH320 (Köbner-vers!), (az 1905-ös Hít Hangaiból)=ÚH324=BGy439, HH278=ÚH326=BGy443 (Köbner), HH274=ÚH384=BGy503.

Az 535. tétel dallamainak egy része sajtóhibával sorolódott ide.

(Folytatjuk)

¹⁵ *Erbaulicher Musicalischer ChristenSchatz oder 500 Geistliche Lieder.*

¹⁶ *Neues, verbessert- und vermehrtes Catholisch-Paderbornisches Gesang-Buch.* 1999-ben az érseki akadémiai könyvtárban nagy kiállításon mutatták be („Sursum corda” címmel) a paderborni katolikus és evangélikus énekeskönyvek történetét.